

dijela monarhije, narodnom, kulturnom i političkom buđenju Nijemaca, kao i o prvoj političkoj organizaciji Podunavskih Švaba Ungarländischen Deutschen Volkspartei (osnovana u Vršcu 1906.), o Nijemcima u Srijemu, Slavoniji i Hrvatskoj. Predstavlja i znamenite Podunavske Švabe toga doba, biskupa Michaela Haasa, političare Edmunda Steinackera, Ludwiga Kremlinga i Ferdinanda Riestera te književnike Eduarda Glatza i Adama Müllera-Guttenbrunna. U četrnaestom poglavlju (182–191), obrađeno je razdoblje prvog svjetskog rata i najvažniji događaji i ličnosti među Podunavskim Švabama. U sljedećem, petnaestom poglavlju (192–226) autor prikazuje situaciju nakon raspada Austro-Ugarske te položaj i povijest Podunavskih Švaba kao nacionalne manjine u novonastalim državama (Mađarska, Rumunjska, Kraljevina SHS/Jugoslavija) do početka drugog svjetskog rata. Nalazimo niz podataka o kulturnom, političkom i gospodarskom životu Podunavskih Švaba u tom razdoblju. U posljednjem, šesnaestom poglavlju (227–252) autor govori o Podunavskim Švabama u vrijeme drugoga svjetskog rata, egzodusu potkraj rata i Podunavskim Švabama nakon rata u Njemačkoj, Austriji, u dijaspori po svijetu, kao i o onima koji su ostali na jugoistoku, u starom zavičaju. Slijedi dodatak povijesnom pregledu (252–255), kronologija događaja iz povijesti Podunavskih Švaba (256–265), popis izvora i literature (265–268) i kazalo osobnih imena (271–274). Osim toga, kao prilog knjiga sadržava niz korisnih informacija svima onima koje problematika i povijest Podunavskih Švaba može zanimati. Donesen je popis izdanja *Donauschwäbisches Archiv*, München (275–278), zatim informacija o Podunavskošvapskoj kulturnoj zakladi (*Donauschwäbisches Kulturstiftung*) u Münchenu (279). Uz to, kratka riječ o knjizi, donedavno predsjedajućeg Zajednici Podunavskih Švaba Christiana Ludwiga Brückera (280) i biografski i bibliografski podaci o autoru knjige Josefu Volkmaru Senzu iz pera Hansa Sonneleitnera (280).

U knjizi Povijest Podunavskih Švaba, iako je pisana iz njemačkog (podunavskošvapskog) realiteta, nalazimo niz vrijednih, važnih i zanimljivih podataka i navoda korisnih i nezaobilaznih i za razumijevanje ne samo podunavskošvapske povijesti.

Vladimir Geiger

MICHAEL NOVAK, Duh demokratskog kapitalizma, Nakladni zavod Globus i Školska knjiga, Zagreb, 1993., 536 str.

Prošle godine prevedena je knjiga Michaela Novaka, poznatoga katoličkog teologa, porijeklom iz Slovačke, pod naslovom »*Duh demokratskog kapitalizma*« (*A spirit of democratic capitalism*). U uvodu (7–29) autor daje osnovne karakteristike onoga što naziva »demokratskim kapitalizmom« s njegovim povijesnim dostignućima. Prvi dio (31–231) razrađuje i detaljno objašnjava osnovne karakteristike »demokratskoga kapitalizma«. U drugom dijelu (233–295) analizira se suton »socijalizma« i njegovi uzroci. Knjiga je izvorno objavljena 1982. godine i pod »socijalizmom« Novak obuhvaća tadašnje boljševičke zemlje u istočnoj Europi, Nikaragvu, Kinu, Kubu i neke druge. Treći dio (297–450), naslovljen »Teologija ekonomije«, teoretski je najrazrađenija cjelina jer obuhvaća širok spektar problema kao što su antikapitalistička katolička tradicija, europski kršćanski socijalizam, bijeda tzv. zemalja Trećeg svijeta, latinsko-američka »teologija oslobođenja«, religiozna perspektiva u »demokratskom kapitalizmu« itd. Posebnu pozornost autor poklanja »demokratskom socijalizmu«, koji razumije kao pokušaj pomirenja određenih vrijednosti

»socijalizma« (na primjer, ukidanje privatnog vlasništva) s političkim i moralnim vrijednostima zapadnih društava. Četvrti dio čine bilješke (451-530) s mnoštvom nadopuna i komentara osnovnog teksta. Autor stalno živi i djeluje u Sjedinjenim Američkim Državama.

Za Novaka je »demokratski kapitalizam« društveni sustav, koji uključuje tri temeljna podsustava: 1. politički pluralizam i višepartijski poredak, 2. tržišnu privredu i privatno vlasništvo, te 3. moralno-kulturne institucije s vrijednostima pravde, slobode, velikodušnosti, brige za opće dobro i sve ljude itd. Takvi su sustavi ostvareni, po Novaku, u Sjedinjenim Državama, Japanu, (zapadnoj) Njemačkoj, te u zemljama zapadne i sjeverozapadne Europe. Novak ne govori o specifičnostima pojedinih zemlja »demokratskoga kapitalizma«, vjerovatno zato što ih pokušava sagledati kao jedinstvenu političko-ekonomsko-kulturno-moralnu cjelinu u odnosu na »tradicionalna« i »socijalistička« društva. Knjiga je izašla početkom 80-ih godina, dakle, u vrijeme kada su blokovske konfrontacije još bile najveći svjetski problem. Najveći dio Novakove knjige, pisane na visokom teoretskom nivou svojstvenom tradiciji katoličke teologije, ispunjen je polemikama sa socijalistima i marksistima, te autorovim pokušajima da upozori na neutemeljenost njihovih osnovnih prigovora »demokratskom kapitalizmu« U tome su ujedno dobre i loše strane knjige.

Najžešći marksistički i boljševički (u autorovoj terminologiji »socijalistički«) prigovori zapadnim građanskim društvima bili su da »buržoasko društvo« vodi sve većoj pauperizaciji masa, provodi prikrivenu ili otvorenu diktaturu jedne manjinske klase nad »neimućnim klasama«, eksploatira i još više osiromašuje zemlje Trećeg svijeta, stvara pasivne tržišne konumente itd. Oštroumnom, iako možda nedovoljno opširnom analizom, Novak s lakoćom pokazuje deplasiranost takvih tvrdnji, koje su od početka bile u službi određene dnevne politike, a ne plodovi ozbiljnih analiza zapadnih društava, uz časte izuzetke kao što je Frankfurtska škola. Društva »demokratskoga kapitalizma« permanentno su ostvarivala, tijekom XIX. i XX. stoljeća, ne samo povećanje ukupnoga društvenog bogatstva, već i, suprotno Marxovim uvjerenjima, poboljšanje materijalnog života masa. Tržište tih društava, pokazuje dalje Novak, ne može forsirati isključivo najbogatije slojeve, jer se temelji na masovnoj ponudi i potražnji, a time i dobroj kupovnoj moći masa. Tržišno poduzetništvo i snažna institucija privatnog vlasništva omogućilo je sve veće bogaćenje siromašnijih i njihov nezadrživi uspon u srednje slojeve. Također, tržišna privreda pokazala se jedino sposobna da omogući dugoročno nadilaženje bijede u tradicionalnim društvima. Posljednju tezu autor vrlo uvjerljivo argumentira na primjeru transnacionalnih korporacija, kojima je u interesu što brži razvoj zemalja Trećeg svijeta, u kojima imaju svoje ogranke i proizvodne pogone zbog veže mogućnosti zarade.

Novak s punim pravom govori da se za bijedu nerazvijenih zemalja ne može optuživati »demokratski kapitalizam«, jer je siromaštvo ondje uvijek dominiralo, nekada i veće nego danas. Polemizirajući s marksistima, Novak primjećuje da brojni katolički teolozi i biskupi, posebno u Latinskoj Americi, napadaju »demokratski kapitalizam« marksističkim parolama da bi prikriili vlastitu dugotrajnu borbu protiv modernizacije latinsko-američkih društava. Osnovna je autorova teza, koju uspješno brani, da ekonomski aktivizam, uz političke i kulturno-moralne pogodnosti, stvara društveno bogatstvo »demokratskoga kapitalizma«, a ne, kako tvrde njegovi marksistički oponenti, iskorištavanje siromašnih od strane bogatih.

Knjiga ima, kao i svako djelo, i slabijih strana. Slabosti su primarno grupirane oko Novakove težnje da idealizira zapadna društva, koja se sama sebe, u ranijem blokovskom sučeljavanju, nazivala »slobodni svijet« (»free world«). Novak, istina, naglašava da »demokratski kapitalizam« nije nikakvo carstvo slobode i pravde, već stvoren za grešnike, ali smatra da samo takvo društvo omogućava slobodno opredjeljenje pojedinca i, time osobnu i društvenu slobodu. Za razliku od »demokratskoga kapitalizma«, koji nastaje slobodnim optiranjem interesnih grupa, »tradicionalna« i »socijalistička« društva, po Novaku, temelje se na tiranskom jedinstvu, kolektivizmu, unitarnoj i sveprisutnoj državnoj vlasti. Dokazivanje ove hipoteze zahtijevalo bi široku komparaciju i analizu »tradicionalnih« i »socijalističkih« društava. Novak, međutim, takvu komparaciju ne provodi, možda zato što

bi ona mogla pokazati drastične razlike između »tradicionalnih« i »socijalističkih« društava. Prva društva, naime, temeljila su se na dominaciji uske manjine iz redova povlaštenih staleža ili kasta uz apolitičnost nepismene mase, a centralna državna vlast ili uopće nije postojala ili je bila vrlo slaba. Boljševička društva XX. stoljeća su masovni poreci, temeljeni na diktaturi većine nad (političkim i inim) manjinama, masovnoj pismenosti, politizaciji i snažnom državnom aparatu. Fikcija o diktaturi birokratske oligarhije u boljševičkim zemljama proizašla je iz političko-ideološkog etiketiranja u zapadnim zemljama, kako bi se neprijatelj što više ocrnio. U stvarnosti, i boljševička društva (osim onih u istočnoj Europi, gdje su »socijalizam« proklamirali sovjetski tenkovi) temeljila su se na dobrovoljnom prihvaćanju i podržavanju postojećeg sustava od strane većine. Nadalje, Novak pažljivo izbjegava priznati temeljnu dodirnu točku »demokratskoga kapitalizma« i »socijalizma«, koja se sastoji u masovnoj potpori većine stanovništva postojećim porecima. Ta potpora, naravno, može s vremenom nestati, ali konzekvenca je slom sustava, kako se boljševizmu dogodilo i događa se zadnjih nekoliko godina. Pretpostavljam da je iskustvo blokovskog sučeljavanja i jasna spoznaja o represivnoj totalitarnoj praksi »socijalističkih« zemalja, koje ne nude nikakvu realnu alternativu, potakla Novaka da precijeni slobodu zapadnih zemalja.

U autorovim razmatranjima zapadnih društava nema detaljnije obrade ili, barem riječi o kolektivismu; samovolji mase, koju je još Alexis de Tocqueville označio kao »tiraniju većine«; materijalizmu; amoralnom ponašanju; imperijalizmu u vanjskoj politici, koji se teško može dovesti u sklad s (navodnim) unutrašnjim vrijednostima slobode i pravde, te nacionalizmu, koji ne priznaje isključivo slobodno optiranje interesnih grupa, već inzistira i na poštovanju »genetskih veza pojedinca i odanosti vlastitoj naciji«. Novakov pokušaj da moralne vrijednosti odredi kao jedan od tri temelja »demokratskoga kapitalizma« nije bio uspješan zbog činjenice o visokom stupnju amoralnosti zapadnih društava. Treba, ipak, naglasiti Novakova određenja moralnih vrijednosti nisu jednoznačna jer naglašava da je kulturno-moralni sustav najslabija točka »demokratskoga kapitalizma« i jedini mogući uzrok njegove eventualne propasti u budućnosti. Slične nesigurnosti autor (inače, bivši katolički svećenik) izražava u pogledu religije, tvrdeći da je, s jedne strane, »demokratski kapitalizam« potpuno kompatibilan s osnovnim vrijednostima judaizma i kršćanstva, ali da, s druge strane, njegova okrenutost ovosvjetskim vrijednostima pokazuje neprijateljstvo prema tradicionalnoj vjeri. Znatan dio Novakovih razmatranja proizlazi iz pokušaja prevladavanja ranijeg pretežno negativnog odnosa Katoličke crkve prema »demokratskom kapitalizmu«. Autor objašnjava postupno približavanje mnogih katoličkih teologa zadnjih desetljeća socijalizmu zbog njegove sličnosti s tradicionalnim društvima u unitarnoj vlasti, kolektivismu i integriranom životu. Komparacija tih društava dovela bi u sumnju tu autorovu hipotezu.

Navedene nedorečenosti ne oduzimaju Novakovu djelu odliku vrijednog i ozbiljnog rada s primjenom metoda katoličke teologije na analizu temeljnih vrijednosti zapadnih društava. Knjiga može, ujedno, poslužiti i široj čitalačkoj publici u Hrvatskoj za bolje teoretsko upoznavanje društava, koja su se ranije na ovim prostorima toliko vulgarizirala, kao što se danas pretjerano idealiziraju.

Tomislav Markus